

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
VILNIAUS UNIVERSITETAS

ISTORIJOS ŠALTINIŲ TYRIMAI

Sudarė
Darius Antanavičius

3

UDK 930.2(093)

Is81

Knygos rengimą ir leidimą finansavo
LIETUVOS MOKSLO TARYBA
Sutartis Nr. LIT-1-4

Recenzavo

Mindaugas Paknys (*Lietuvos kultūros tyrimų institutas*)

Redaktorių kolegija:

Darius Antanavičius

(*Lietuvos istorijos institutas*)

Darius Baronas

(*Lietuvos istorijos institutas*)

Zenonas Butkus

(*Vilniaus universitetas*)

Artūras Dubonis (pirmininkas)

(*Lietuvos istorijos institutas*)

Mathias Niendorf

(*Kylio universitetas*)

Rimvydas Petrauskas

(*Vilniaus universitetas*)

Irena Valikonytė

(*Vilniaus universitetas*)

Visi leidinio straipsniai recenzuoti dviejų mokslininkų

TURINYS

Pratarmė	7
--------------------	---

Straipsniai

Artūras Dubonis

Kelios Lietuvos istorinės geografijos XIII–XIV a. problemos: tarp teorijos ir šaltinių tyrimų praktikos	11
On some problems of 13–14th c. Lithuanian historical geography: between a theory and a practical investigation of the sources. <i>Summary</i>	21

Darius Baronas

Žemaičių krikštas Jono Dlugošo „Kronikos“ šviesoje	23
The conversion of Žemaitija to the Roman Catholic faith as seen through the chronicle of Jan Długosz. <i>Summary</i>	30

Tomas Čelkis

Privačios žemėvaldos ribų nustatymas ir žymėjimas XV–XVI a. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje	31
Grand Duchy of Lithuania private land-ownership lines setting and marking in the 14th – 16th centuries. <i>Summary</i>	58

Reda Bružaitė

LDK parapinės dvasininkijos ir pasauliečių teisminiai ginčai XVI a. (Lietuvos Metrikos teismų bylų knygų duomenimis)	59
Lawsuits between parish clergy and lay persons in the 16th century in the light of the court records books of the Lithuanian Metrica. <i>Summary</i>	83

Raimonda Ragauskienė

„Dingę istorijoje“: XVI a. LDK privačių archyvų dokumentų dinamika	85
“Lost in history”: the movements of documents within the private archives in the Grand Duchy of Lithuania in the 16th century. <i>Summary</i>	109

Darius Antanavičius

„Cnotliwy Litwin“ (1592 m.) autorius ir teksto šaltiniai	111
The work „Cnotliwy Litwin“ (1592): its author and sources. <i>Summary</i>	127

Živilė Nedzinskaitė

LDK jėzuitų retorikos ir poetikos paskaitų rankraščiai: teorijos ir praktikos dermė	131
The manuscripts of Jesuit courses of study in rhetoric and poetics in the Grand Duchy of Lithuania: a harmony of theory and practice. <i>Summary</i>	151

Agnė Railaitė

Jonas Skarulskis ir jo ryšiai su Kantakuzenais: Kauno maršalaičio vestuvių epitalamijo tyrimas	153
John Skarulskis and his relationship with the Cantacuzenes: a study in the epithalamium of the son of the marshal of Kaunas. <i>Summary</i>	164

Adam Stankevič

Skilusių tribunolinių seimelių problema ir jos sprendimas 1779 m.	167
The problem of duplication of the Tribunal dietines and their resolutions in 1779. <i>Summary</i>	178

Šaltinio publikacija

Irena Valikonytė

Pirmasis Lietuvos Statutas Žemaitijoje	179
The First Statute of Lithuania in Žemaitija. <i>Summary</i>	194

Recenzijos

V. Ališauskas, T. Jaszczolt, L. Jovaiša, M. Paknys, <i>Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.</i>	195
<i>Akty cechów wileńskich 1495–1759</i>	199
<i>Lenkijos–Lietuvos valstybės padalijimų dokumentai.</i>	202
<i>Pabaisko dekanato vizitacija 1782–1784 m. = Visitatio decanatus Pobojscensis iussu et voluntate Ignatii Jacobi Massalski episcopi Vilnensis A. D. 1782–1784 peracta</i>	207
Santrumpos	213
Apie autorius.	215
Autoriams	217
Guide for Authors.	221

PRATARMĖ

2009 m. rugsėjo 10–12 d. Klaipėdoje įvykusio Antrojo Lietuvos istorikų suvažiavimo viena iš sekcijų buvo skirta LDK XIII–XVI a. šaltinotyros problemoms nagrinėti ir pavadinta „Šiuolaikinė šaltinotyra: istorinė rekonstrukcija ir istoriko vaizduotė“. Buvo numatyti iš viso 6 pranešimai. Sekcijos darbą pradėjęs Artūras Dubonis (Lietuvos istorijos institutas) perskaitė pranešimą „Lietuvos istorinės geografijos XIII–XIV a. problemos: tarp teorijos ir praktikos“. Didžiausią klausytojų susidomėjimą ir karščiausias diskusijas įžiebė Darius Baronas (Lietuvos istorijos institutas) savo pranešimu „Pilėnai senųjų ir naujųjų istorikų vaizduotėje“. Pranešimo autorius plėtojo ankstesniuose savo darbuose pradėtą didvyriškos Pilėnų gynėjų mirties demitologizavimą. Auditorija pranešimo autoriui turėjo daug klausimų, kurie peraugo į ilgoką diskusiją. Pagal programą numatytas Kęstučio Gudmanto (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas) pranešimas „Algirdo žygiai į Maskvą ir XVI a. metraštininkų interpretacija“, autoriui neatvykus ir neatsiuntus teksto, liko neperskaitytas. Sekcijos vadovas Rimvydas Petrauskas (Vilniaus universitetas) savo pranešime „Vytauto vainikas: neįvykusios karūnacijos ir „dingusios“ karūnos reikšmės“ atskleidė Vytautui skirtos karūnos likimą. Pranešimo autorius teigė, kad Niurnbergo miesto auksakalių nukaldinta karūna, po Vytauto mirties netekusi paskirties, t. y. būti uždėta ant pateptojo karaliaus galvos, buvo veikiausiai perlydyta... Į šią istoriko išvadą turėtų įsiklausyti nežinia kokių tikslų vedami politikai, neseniai sumanę „iš naujo karūnuoti Vytautą“. R. Petrausko pranešimą tematiškai pratęsė Rūta Čapaitė (Lietuvos istorijos institutas), kalbėjusi apie Vytauto mirties aplinkybes (pranešimas „Vytauto mirtis: šaltiniai ir interpretacijos“). Sekcijos darbą baigdamas Darius Antanavičius (Lietuvos istorijos institutas) aptarė vienos XVI a. pabaigos anoniminės knygos autorystę (pranešimas „Dorasis „Dorojo lietuvio“ (1592 m.) autorius“).

Pagal pirminį redaktorių kolegijos narių sumanymą minėti Antrojo Lietuvos istorikų suvažiavimo šaltinotyros sekcijoje skaityti pranešimai netrukus turėjo virsti moksliniais straipsniais ir tapti trečio *Istorijos šaltinių tyrimų* tomo pagrindu. Gyve-

nimas pakoregavo minėtą planą. R. Petrauskas jau 2009 m. rudenį mėnraščio *Naujas Židinys-Aidai* nr. 10–11 paskelbė pranešimo pagrindu parengtą straipsnį identišku pavadinimu, jį 2009 m. lapkričio 29 d. numeryje perspausdino (tiesa, be mokslinio aparato) dienraštis *Lietuvos rytas*. D. Baronas savo išvalgas apie Pilėnų gynybą publikuoja spaudai parengtoje studijoje, kuri pasirodė atskira knyga¹. Susiklosčius tokiai padėčiai, skaitytojams pristatomame trečiame *Istorijos šaltinių tyrimų* tome skelbiami tik du darbai, parašyti Antrojo Lietuvos istorikų suvažiavimo šaltinotyros sekcijoje skaitytų pranešimų pagrindu. Tai A. Dubonio straipsnis „Kelios Lietuvos istorinės geografijos XIII–XIV a. problemos: tarp teorijos ir šaltinių tyrimų praktikos“ ir D. Antanavičiaus „Cnotliwy Litwin“ (1592 m.) autorius ir teksto šaltiniai“.

A. Dubonis minėtame straipsnyje, aptardamas sudėtingą Lietuvos istorinės geografijos XIII–XIV a. situaciją, teigia, kad retrospekcijos būdu gauti duomenys apie potencialias XIII–XIV a. pirmosios pusės vietas „gali papildyti žinias apie ankstyvosios Lietuvos valstybės istoriją, bet jie negali būti lygiaverčiai rašytinių istorijos šaltinių duomenims, juos naudoti reikia su didele moksline atsakomybe“. D. Baronas straipsnyje „Žemaičių krikštas Jono Dlugošo „Kronikos“ šviesoje“ analizuoja žymiojo lenkų kronikininko pasakojimą apie Žemaičių krikštą (1413–1417 m.), pridedamas prie išvados, kad J. Dlugošas buvo savo meto „kabinetinis mokslininkas“, rėmėsi išankstinėmis nuostatomis ir krikščioniškosios raštijos tradicijos suformuotais krikšto aprašymų štamais, jo pateikta informacija nebuvo paremta patikrintais faktais, todėl šių dienų mitologai ir etnologai turėtų ją vertinti itin atsargiai. Tomas Čelkis (Vilniaus universitetas) straipsnyje „Privačios žemėvaldos ribų nustatymas ir žymėjimas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XV–XVI a.“ tyrinėja privačių žemės valdų ribų sampratos kaitą, pradedant XV a. pradžia, kada stambiųjų žemėvaldžių valdų ribos buvo nusakomos pasitelkiant natūralius geografinius objektus (upes, ežerus ir pan.), ir baigiant XVI a. viduriu, kada smulkios bendraribių kaimynų valdos imtos žymėti įvairiais dirbtiniais riboženkliais (ežiomis, kapčiais ir pan.). Reda Bružaitė (Vilniaus universitetas) straipsnyje „LDK parapinės dvasininkijos ir pasauliečių teisiniai ginčai XVI a. (Lietuvos Metrikos teismų bylų knygų duomenimis)“ nagrinėja parapijų kunigų ir jiems pavaldžių dvasininkų ginčų su pasauliečiais priežastis, išskirdama 11 ginčo objektų ir atskirai aptardama kiekvieną iš jų. Raimonda Ragauskienė (Lietuvos istorijos institutas) straipsnyje „Dingę istorijoje“: XVI a. LDK privačių archyvų dokumentų dinamika“ toliau tęsia pirmame ir antrame *Istorijos šaltinių tyrimų* tome pradėtus LDK XVI a. kilmingųjų archyvų tyrimus. Darius Antanavičius straipsnyje „Cnotliwy Litwin“ (1592 m.) autorius ir teksto šaltiniai“ bando įminti mįslę, kas XVI a. pabaigoje parengė pirmąją mūsų istoriografijoje istorinių dokumentų publikaciją, kuri išėjo atskira anonimine knygele.

1. D. Baronas, D. Mačiulis, *Pilėnai ir Margiris: istorija ir legenda*, Vilnius, 2010.

Džiugu, kad trečiame leidinio tome vėl pateisiname pirmojo tomo pratarmėje deklaruotą siekį aprėpti kuo platesnį laikotarpį, nesitenkindami tradiciniais XIII–XVI a. chronologinėmis ribomis. Dar džiugiau, kad šį kartą plečiame ne tik chronologines, bet ir temines leidinio ribas. Lietuvos istorijos instituto mokslininkė stažuotoja Živilė Nedzinskaitė publikuoja straipsnį apie LDK jėzuitų kolegijų retorikos ir poetikos kursų studentų pratybų sąsiuvinius. Iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, kad tai nėra tradiciškai suprantamos šaltinotyros objektas, bet straipsnio autorės skelbiamas priedas – vieno 1695 m. Kražių kolegijos retorikos kurso studento retoriiniai samprotavimai apie žemaitiškų mylių sutrumpinimo būtinybę – atskleidžia netikėtą retorikos ir istorijos dermę. Minėtas priedas įtikinamai byloja, kad medžiagos, nušviečiančios, šių dienų žodžiais tariant, XVII a. pabaigos Žemaitijos kelių infrastruktūros būklę, galima rasti ne tik tradiciniuose istorikų naudojamuose šaltiniuose. Negana to, skelbiamame tekste ryškūs savotiški autoriaus teoriniai pasiūlymai, kaip pagerinti susiklosčiusią liūdną padėtį, o tai jau įdomu ne tik ribotam istoriko, bet ir platesniam kultūrologo žvilgsniui. Agnės Railaitės (Vilniaus universitetas) straipsnis apie 1683 m. Jono Skarulskio vedybų proga publikuotą Stanislovo Rodkiewicziaus epitalamiją ir jį puošiantį veikiausiai L. Vilaco raižytą frontispisą atveria kelią iki šiol leidinyje apeitiems genealoginiams ir heraldiniams tyrimams, kuriuos norime visokeriopai skatinti. Tomo straipsnių skyrių baigia Adamo Stankevičiaus (Vilniaus universitetas) darbas apie LDK XVIII a. pabaigos vadinamųjų skilusių paviėtų seimelių problemą, palydėtą 1779 m. anoniminio teisininko samprotavimų priedu.

Šaltinių publikacijos skyriuje skelbiamas Irenos Valikonytės (Vilniaus universitetas) parengtas dokumentų pluoštelis apie Pirmojo Lietuvos Statuto funkcionavimą ir taikymą įvairiuose Žemaitijos teismuose iš Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriaus Konstantino Jablonskio fondo. Recenzijų ir anotacijų skyriuje D. Antanavičius recenzuoja Poznanyje pasirodžiusį „Vilniaus cechų aktų“ fotoreprintą, taip pat kolektyvinį XIV–XVI a. Lietuvos dvasininkų biografinių duomenų sąvadą, Jonas Drungilas – Lenkijos ir Lietuvos valstybės padalijimų dokumentų tomą, o R. Šmigelskytė-Stukienė – 1782–1784 m. Vilniaus vyskupijos Pabaisko dekanato vizitaciją.

Redaktorių kolegija nuoširdžiai dėkoja trečio tomo autoriams už bendradarbiavimą ir kviečia juos, taip pat kitus kolegas ir užsienio tyrinėtojus, neabejingus šaltinotyros problemoms, ir ateityje rašyti į leidinį. Mokslinių tekstų rengimo ir pateikimo principai nurodyti knygos pabaigoje.

Kai kurios knygoje vartojamos sąvokos ir žodžių rašyba didžiosiomis raidėmis neatitinka Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimų, tačiau palikta autoriams reikalaujant ir jų atsakomybe.

Darius Antanavičius